

उद्यमी बनाउने उद्योगको प्रयास

शिव रेग्मी

शारदा साहित्यिक मासिक पत्रिकाको प्रकाशन वि.सं. १९९१ मा भयो ।^१ त्यसपछि १९९२ भदौ १ देखि उद्योग व्यवसाय तथा साहित्यसम्बन्धी सामग्री मिसिएको उद्योग पाक्षिक पत्रिका प्रकाशन हुन थाल्यो ।^२ यसको केही महिनापछि वि.सं. १९९३ मा बनारसबाट उदय साहित्यिक मासिक पत्रिकाको जन्म भयो । वि.सं. १९९० को दशकमा सुरु भएका यी तीन पत्रिकाले नेपाली वाड्मयमा बेगलाबेगलै योगदान दिएका छन् । शारदाबारे धेरै विद्वानहरूले आ-आफूनो ढंगले लेखिसकेका छन् । उदय पत्रिकाको पनि मोटामोटी मूल्यांकन भइसकेको छ । तर, त्यतिखेरको सरकारी योजनाअनुसार कृषि, उद्योग जस्ता व्यवसाय गरी उद्यमी बन्न प्रोत्साहन र प्रेरणा दिने उद्देश्यले प्रकाशनमा आएको उद्योग पत्रिकाबारे खासै केही लेखिएको पाइँदैन । त्यसैले यस लेखमा उद्योग पत्रिकाबारे लेखाजोखा गर्ने जमर्को गरिएको हो । उद्योगमा केन्द्रित भई राणाकालमै सुरु भएको यो पत्रिकाको पृष्ठभूमि के थियो, उद्योगसम्बन्धी कस्ता सामग्री यसमा समेटिए भन्ने नै यो अध्ययनको विषय बनेको छ ।

^१ उद्योगबारे छोटो परिचयात्मक लेख मैले पहिले नै लेखिसकेको छु (हेनुहोस् रेग्मी २०६३) । त्यहाँ दिइएको जानकारीमा आधारित भई थप खोजी तथा विश्लेषण यो लेखमा गरिएको छ ।

^२ उद्योगको पहिलो अंकमा प्रकाशन मिति १९९२ भदौ १ उल्लेख भए पनि सम्पादक सूर्यभक्त जोशीले उद्योगको लेखक परिचयांकमा “यसको जन्म १९९२ साल भाद्र १७ गते” लेखेका छन् ।

यो लेख उद्योगको संक्षिप्त इतिहास हो । एकै रथानमा उद्योगका सबै अंकहरू उपलब्ध छैनन् । यद्यपि विभिन्न स्थानमा उपलब्ध अंकहरू यस अध्ययनका क्रममा हेरिएको छ । यो लेख तीन खण्डमा विभक्त छ । पहिलो खण्डमा पृष्ठभूमि छ, जसमा राणा कालमा स्थापना भएका विभिन्न उद्योग व्यवसायको पृष्ठभूमिमा उद्योग पत्रिकाको सञ्चालनको सन्दर्भ बयान गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा उद्योगमा भएका साहित्येतर विषयवस्तुलाई समेटिएको छ । तेस्रो खण्डमा उद्योगका साहित्यिक विषयवस्तुबारे चर्चा गरिएको छ ।

उद्योगकालीन नेपाल र उद्योगको सुरक्षात

उद्योग राणाकालको अन्तिम कालखण्डमा प्रकाशनमा आएको हो । राणाकालमा पनि केही शासकहरूले देशमा विकास गर्न खोजेका थिए । यस्तै शासकमा पर्थे जुद्धशमशेर । उनको कार्यकालको सुरूमै महाभूकम्प गएको थियो जसले ठुलो धनजनको क्षति गरेको थियो । यसै भूकम्पपछि बन्द व्यापारमा वृद्धि भएको भीमबहादुर पाँडेले उल्लेख गरेका छन् (पाँडे २०४४) । आर्थिक विकास गर्ने उद्देश्यले वि.सं. १९९२ मा उद्योग परिषद् गठन गरिएको थियो । अर्को वर्ष नेपाली कम्पनी कानुन र बैंक कानुन लागु भयो । त्यसपछि वि.सं. १९९४ मा "नेपाल बैंक लिमिटेड, चिनी, सूती कपडा, जूट मिल, नेपालमा खानी खोज्ने कम्पनी, कागज बनाउने कम्पनी, धनवन्तरी निकेतन, साबुन र तेल, प्लाईउड र बिन, फ्रेमर फर्निचर, काष्ठ कार्यालय जस्ता उनन्तीस लिमिटेड कम्पनी" खोलिएका थिए (पाँडे २०४४ : १७१) । उद्योग, वाणिज्य, अर्थ र विकाससम्बन्धी काम गर्ने जिम्मा उद्योग परिषद्को थियो । पाँडेका अनुसार जुद्धशमशेरको समयमा निजी क्षेत्रमा आधुनिक औद्योगिक विकास गर्न खोजिएको थियो ।

यस्तो परिवेशमा उद्योग पत्रिका प्रकाशित गरिएको थियो । यसका सम्पादक सूर्यभक्त जोशी थिए । उनको जन्म १९५२ भद्रौमा भएको थियो ।^३ ठैंहिटी, भगवती स्थान, काठमाडौंमा परम्परागत रूपमा चलिआएको ज्योतिष काममा संलग्न सूर्यभक्त जोशीले केही समय केशरशमशेरको केशरमहलमा नोकरी गरेको बुझिन्छ (श्रेष्ठ २०५९) ।^४ समाजसेवा, शिक्षा र साहित्यप्रति स्वचि राख्ने सूर्यभक्त जोशी जुद्धोदय

^३ महेश्वर जुजुद्वारा लिखित अप्रकाशित लेख 'संघर्षमय जीवनमा सफल तर इतिहासले बिर्सन खोजेको एटा व्यक्ति बाट लिइएको ।

^४ ज्योतिषी सूर्यभक्त जोशीले वि.सं. १९८३ तिर आफ्नो घरमा 'ज्योतिष कार्यालय' (Scientific Astrological Society) को स्थापना गरेका थिए । तीन ज्योतिषी साथी रत्नभक्त जोशी, पदमनाथ

पब्लिक हाई स्कूल (वि.सं. १९४५) को स्थापनामा संलग्न भएका थिए । वि.सं. २००९ देखि २०१५ सम्म म त्यस स्कूलमा पढ्दा उनी सञ्चालक समितिमा संलग्न थिए । वि.सं. २०१० मा उनको भविष्यवाणी नामक काव्य प्रकाशित भएको देखिन्छ ।

आफ्नो घरमा ज्योतिष कार्यालय स्थापना गरेपछि जोशीलाई कार्यालयको कामका लागि एउटा सानो हातेप्रेसको आवश्यकता महसुस भयो । त्यसपछि त्रिपुरेश्वरका डा. रामदास वैद्यसँग रहेको एउटा हातेप्रेस बहालमा त्याई भगवती प्रेसको नाममा सञ्चालन गर्न थाले^५ । उनका जेठा छोरा भीमभक्त जोशीका अनुसार पछि बाबुछोरा नै कलकत्ता गई नयाँ प्रेस त्याएका थिए^६ ।

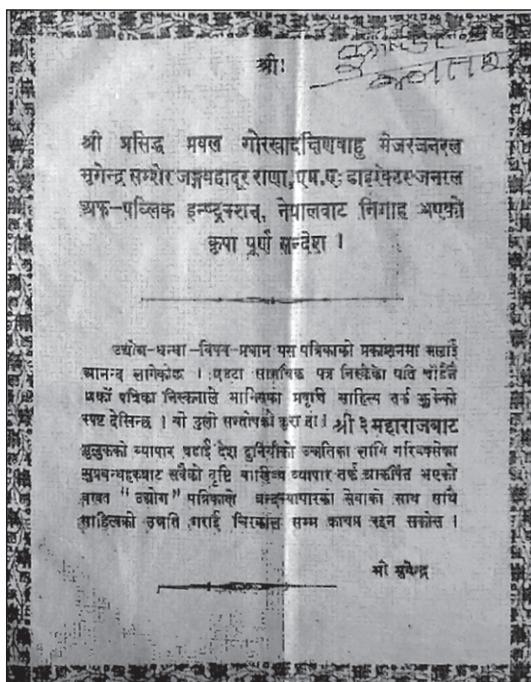
उद्योगको पहिलो अंकको आवरणमै "नेपाली राष्ट्र भाषामा एकमात्र उद्योगप्रधान पाक्षिक पत्र" उल्लेख छ । त्यही अंकमा भित्री आवरण पृष्ठमा दिइएको 'उद्योगको नियम'ले उद्योगबारे थाहा पाउन मद्दत गर्छ । त्यस नियमको सुरूमै "यसमा साहित्य, विज्ञान, शिल्प, कला, कौशल, वाणिज्य, व्यवसाय, खेती, स्वास्थ्य आदि विषयसँग सम्बन्ध राख्ने लेख औ समाचार रहने छन्" भनिएको छ । यसो भनिए पनि यस पत्रिकाको मुख्य जोड उद्योग धन्दासम्बन्धी सामग्रीमै थियो । 'उद्योगको नियम' लगातौरको पानामा त्यापिकेरका डाइरेक्टर जनरल अफ पब्लिक इन्स्ट्रक्शन मृगेन्द्रशम्शेर जबाराको सन्देश प्रकाशित छ (हेर्नुहोस् तस्बिर १) । त्यस सन्देशमा तत्कालीन अवस्थामा सबैको ध्यान व्यापारमा गइरहेको बेला साहित्य र बन्दव्यापारमा सहयोग गर्ने उद्देश्यले पत्रिका निकालुलाई राम्रो मानिएको छ ।

विज्ञापन गर्न दिइएको सामग्री बेच्न मद्दत गर्ने नीति पनि यस पत्रिकाले लिएको थियो । यसबारेमा 'उद्योगको नियम'मा यस्तो भनिएको थियो, "यस पत्रबाट प्रचार भएका उद्योग-धन्दा गर्न स्थायी ग्राहकहरूले तयार गरेका माल वित्री गराई दिनामा भरसक मद्दत गरिनेछ"^७ । त्यस्तै वर्ष २ अंक २ मा छापिएको क्षयरोग नाश गर्ने औषधि अम्स्केलोबोको विज्ञापन अन्तिम पृष्ठको भित्री पेजको पुछारमा एउटा नोट दिइएको छ । त्यस नोटमा "यो औषधि हाम्रै उद्योग कार्यालयबाट डाक खर्च र मूल्यमात्र लिएर फिकाइदिने काम पनि हुन्छ" भनिएको छ ।

पन्त तथा तीर्थराजसँग मिलेर यो संस्था सूर्यभक्त जोशीले खोलेको भनिन्छ (पन्त २०४०) । यही ज्योतिष कार्यालयको विज्ञापन १९८५ चैत १९ को गोरखापत्रमा छापिएको थियो । त्यस विज्ञापनमा ज्योतिष विज्ञानका नयाँ यन्त्र र किताब आइपुगोको र यसबाट फाइदा लिन ज्योतिष कार्यालयमा आउन आग्रह गरिएको छ ।

^५ ठैहिटी टोलमा स्थापना र सञ्चालन भएको यो तेस्रो प्रेस हो । यस अधि त्यहाँ मनोरञ्जन यन्त्रणालय र पाशुपत प्रेस स्थापना भइसकेका थिए ।

^६ भीमभक्तसँग गरिएको कुराकानी ।

तरिवर १ : उद्योगका लागि मृगेन्द्रशमशेर जबराको सन्देश

(स्रोत : उद्योग वर्ष १ अंक १, पृष्ठ नखुलेको)

सुरक्षा उद्योग पत्रिका ले. सूर्यबहादुर बस्नेत र ख. तीर्थराज सिंहले सञ्चालन गरेका थिए र यसका सम्पादक सूर्यभक्त जोशी थिए । तर यी दुई सञ्चालकको नाम भने धेरै समय रहन सकेन ।

उद्योग पत्रिकाका मुख्य उद्देश्य दुई ओटा थिए: उद्योगधन्दाबारे प्रचार गर्ने र यसबाट देश र जनताको सेवा गर्ने (उद्योग १९९२ : १७) । उद्योग पत्रिका प्रकाशन भएपछि केही पत्रिकाले विभिन्न तरिकाले स्वागत र प्रचार गरेका थिए । यसको स्वागत गर्दे १९९२ भदौ २९ मा गोरखापत्रले 'समालोचना' स्तम्भअन्तर्गत उद्योगको परिचय यसरी प्रस्तुत गरेको थियो :

नेपाली भाषामा उद्योग नामक पाक्षिक पत्रिका वार्षिक मूल्य सदरलाई मोरु ४ मोफसल र हिन्दूस्तानलाई करु ४ । सूर्यभक्त जोशीको सम्पादकत्वमा र ले. सूर्यबहादुर र तीर्थराजको सञ्चालकत्वमा उद्योग कार्यालय ठमेल, नेपालबाट प्रकाशित । उद्योगधन्दा

प्रधानको यो पारिका का लेखहरू हेर्दा यसको उद्देश्य साहै राम्रो मालुम हुन्छ । हरेक कक्षका व्यापारीहरूलाई सहायता गर्ने सञ्चालकहरूको आशय प्रशंसनीय छ । उद्योगधन्दा मुलुकमा उन्नतिको तुलो अंग हो । यसमा यो पत्रिकाले मद्दत होला । हामीलाई पूरा आशा छ (नाम नखुलेको १९९२) ।^७

यसरी हेर्दा सुस्मा उद्योग पत्रिकाले नेपालमा उद्योगधन्दा बढाउन सहयोग गर्ने आशा लिएको देखिन्छ । गोरखापत्रले यसमा साथ दिएको थियो । यसै गरी मासिक पत्रिका शारदाले पनि उद्योग पत्रिकाका सम्बन्धमा टिप्पणी लेखेको थियो । यसबारेमा शारदा वर्ष १ अंक ८ मा यस्तो टिप्पणी गरिएको छ, “उद्योगका प्रकाशकहरूलाई यो परमोपयोगी पत्र प्रकाशित गरेकामा हाम्रो हार्दिक धन्यवाद छ । उद्योगधन्दाको पोषक यो पत्रले सर्वसाधारणलाई तुलो मद्दत हुने छ । यसमा केही सन्देह छैन । पत्रको चौर जीवनको निमित्त ईश्वरसँग प्रार्थना छ” (नाम नखुलेको १९९२क : ३०) । शारदाको सोही अंकको सम्पादकीय पनि उद्योगमै केन्द्रित थियो । ‘स्वागत’ शीर्षक रहेको त्यस सम्पादकीयको सुरुको तीन परिच्छेदमा यस्तो लेखिएको छ :

यस पालि हामीहरू सधैँ भन्दा बर्ता हर्ष-गदगद छौं, किनकि गत मैन्हा देखि शारदाले एउटा अर्को मद्दतगार साथी पनि पाइन् । यति थारै समयमा एउटा अर्को साथीको दर्शन पनि पाए वापत शारदाले परमेश्वरलाई धन्यवाद दिन पर्दछ । पाश्चात्य सभ्य देशहरूमा लाखौँ पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशित हुन्छन् । वास्तवमा पत्र पत्रिकाहरू नै अहिले सभ्य देशहरूका आँखा भै रहेछन् । प्राचीन “सत्यं, शिवं, सुन्दरम्” को रक्षा गरेर भविष्यतका “सत्यं, शिवं, सुन्दर” को कोमल कल्पना मानिसहरूको मनमा विकास गराउनु पत्र पत्रिकाहरूकै काम हो । आधुनिक जगत्मा वेपार-वाणिज्य नै मुलुकको उन्नतिको एउटा मुख्य माग ठहरिएको छ । यस अवस्थामा उन्नत वेपार वाणिज्य नै संसारका उन्नत जातिहरूको पताका भै रहेछ भन्नमा बर्ता छैन (रेग्मी २०५८ : ४९) ।

यस्तै, उदय मासिकमा पनि उद्योगका बारेमा चर्चा गरिएको थियो । वि.सं. २००४ मा उदय मासिक पत्रिकामा पुस्तक परिचयअन्तर्गत ईश्वर बरालको टिप्पणी छापिएको छ । बराल भन्छन्, “महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको भनाइअनुसार उद्योगले दालभात डुकूको दौडमा बल गरेको छ । उद्योगको जस्तो ध्येय छ,

^७ गोरखापत्रमा प्रकाशित यो अंश कुनै बेला मैले आफ्नो नोटबुकमा टिपेको हो । सक्कली कपि भने यो अध्ययनका त्रममा फेला परेन । त्यसैले यसको पृष्ठ थाहा पाउन सकिएन ।

त्यसको पूर्ति होस् । कहिलेकाही नाक ठाडो गर्ने पाइला यसले साच्यो पनि तर किन हो त्यस दिशामा यसको धाक फुकेको छैन” (बराल २००४ : ३३) ।

उद्योग वर्ष २ संख्या १९-२० सम्म पाक्षिक र त्यसपछि मासिकमा परिणत भएको बेहोरा ग्रीष्मबाहुदुर देवकोटाले उल्लेख गरेका छन् । उनका अनुसार उद्योगले आफू मासिक हुने बेलामा यस्तो लेख्यो :

श्री ३ महाराज (जुद्धशमशेर) बाट सर्वप्रथम नमूनाको रूपमा यो उद्योग पत्रिकाको आविष्कार गर्ने आयोजना गरिबक्सेको हो तर अपसोच, देशको दुर्भाग्य, जनताले यस कुराको वास्तै राखेन । न श्री ३ प्रभुको आन्तरिक भावना र सदिच्छाउपर कसैको ध्यान आकृष्ट भयो । त्यति हुँदा पनि यसका उपर दुई बुँद आँशु टप्काइदिने कोही भएन । अब उप्रान्तलाई यो पत्रिका पाक्षिक नभई मासिक रूपमा निस्कनेछ (देवकोटा २०२४ : ३२) ।

तर यो सम्पादकीय कुन अंकको हो देवकोटाले खुलाएका छैनन् । तल गएर वर्ष ३ संख्या १ देखि मासिक भई प्रकाशित हुन थाल्यो भनेका छन् । यसको मतलब कही समय उद्योग बन्द भयो ? विचारणीय छ ।

उद्योग मासिकको रूपमा १९९५ वैशाख १५ गतेदेखि प्रकाशनमा आउन थालेको थियो । त्यसपछि यसै सालको वैशाख २० गतेको सनदमार्फत उद्योगलाई वार्षिक १०० रुपैयाँ आर्थिक सहयोग प्राप्त हुन थाल्यो । सूर्यभक्तका छोरा भीमभक्त जोशीका अनुसार यो सहयोगबाट पणित चक्रपाणि चालिसे तथा उहाँको छोरा लक्ष्मीनन्दन चालिसेलाई क्रमशः मासिक ३० र १५ दिएर नियमित काममा लगाइयो । यसरी दुवै बाबुछोराले उद्योग पत्रिकाको सेवा गरी साहित्यका प्रशस्त सामग्री प्रकाशित गराएको देखिन्छ । यस्तै पत्रिकाको भाषा हेर्ने काम पनि उनीहरूले गर्थ (श्रेष्ठ २०५९) । वि.सं. १९९५ देखि नै भीमभक्तले म्यानेजरको पदमा रही उद्योग चलाउन सहयोग गरेका थिए ।

वि.सं. २००८ मा उद्योग साँच्चिकै बन्द भयो । वि.सं. २००८ को लेखक अंकमा पाठकहरूलाई सूचना प्रकाशन गरिएको थियो । त्यस सूचनामा ‘नेपालका नेता र प्रसिद्ध व्यक्तिको जीवनी र परिचय प्रकाशन गर्ने’ भनिएको थियो । त्यो प्रकाशन भएको देखिन्दैन । त्यसै अंकमा एउटा निवेदन संलग्न गरिएको थियो । यसले उद्योगको कमजोर आर्थिक स्थितिका बारेमा भन्छ र सायद उद्योग बन्द हुनुको एक कारण पनि (हेर्नुहोस् तस्बिर २) ।

निवेदन

यस पत्रको प्रकाशनदेखि सरकारी पा
सहायता नमिलेको र समयानुकूल कोही
थोरै प्रति मात्र छापिएकोले यसको विवरस्था-
मा आर्थीक संकट सुलभाउन परेकोले लेखक
र पाठक सबैले यसको मूल्यको साथै विशेष
चन्दा पठाएर सहायता गर्नु होला भन्ने
निवेदन गर्दछौं ।

सहायकको तामाचिल
आगामी अड्डमा प्रकाश हुनेछ ।

निवेदन

विवरस्थापक

तस्विर २ : वि.सं. २००८ को लेखक परिचयांकमा संलग्न गरिएको निवेदन
(स्रोत : उद्योग, वर्ष १४ अंक १० को पहिलो पृष्ठसँगै स्टिच गरिएको) ।

गैरसाहित्यिक विषयवस्तु

उद्योगले पहिलो अंकको सम्पादकीयमा उद्योगधन्दाबारे मात्र सामग्री दिने भनी
घोषणा गरे पनि त्यसो हुन सकेन । यसबारेमा यस्तो भनिएको थियो :

सबै देश भाइ बहिनीहरूको सेवाको निमित्त प्रकाश भएको यस पत्रमा सबैको समानाधिकार
छ. यस पत्रमा विशेष कडा नियम राखी सञ्चालकवर्गको एकाधिकार जमाउने चेष्टा
गरिएको छैन. यसको नियम नरम छ । अति नरम छ !! अत्यरै नरम छ !!! यस खण्डमा
यसमा छापिएका विषयवस्तुको चर्चा गरिएको छ. "उद्योग" मा प्रकाशित, हरेक लेख
पाठकहरूको आर्थिक अवस्था सुधारमा उपयोगी छ छैन ? यसको समालोचना गरी
सुधारदिने पाठक महानुभावमात्राई अधिकार छ. (उद्योग १९९२ : १७)^५

हरेक लेखले पाठकको आर्थिक अवस्था सुधारमा योगदान दिनुपर्ने आशय यो सम्पादकीयको
छ । यसैले यो पत्रिकाको मुख्य ध्येय आर्थिक रूपमा नेपाललाई समृद्ध बनाउने भन्ने
नै देखिन्छ । यसले मानिसलाई परिश्रमी बनाउने विचार राखेको थियो ।

^५ उद्योगमा वाक्य अन्तसँगै पूर्णविरामको सट्टा थोप्लोको प्रयोग हुन्थ्यो । यस लेखमा पनि उद्योगका
प्रत्यक्ष वाक्यहरू उद्धरण गर्दा त्यसै गरिएको छ ।

आवरण र तस्विर

पत्रिकामा आवरणको महत्त्व हुन्छ । आवरण पृष्ठले पत्रिकाले महत्त्व दिन खोजेको विषयको प्रतिनिधित्व गर्छ । उद्योगको पनि धेरै जसो अंकका आवरण पृष्ठमा उद्योगधन्दासम्बन्धी तस्विर प्रयोग गरेको छ (हर्तुहोस् तस्विर ३) । तर केही अंकमा भने यो लागु हुँदैन, जस्तो : पहिलो अंककै आवरणमा पशुपतिनाथको तस्विर छ ।

तस्विर ३ : उद्योगको तेस्रो अंकको आवरण पृष्ठ ।

तस्विर ३ मा एक सिपाहीले राक्षसरूपी अधर्म, आलस्य, बेकारी, जालसाजी, चोरीलाई तोपले दुक्राटुक्रा गरेको देखाएको छ । त्यस्तै सूर्यरूपी तत्कालीन प्रधानमन्त्रीले पहाडको कापबाट जनता खेतीपाती, व्यापार, चर्खा चलाउने, पेटिङ गर्न जस्ता उद्यममा लागेको हेरिहेको चित्र कोरिएको छ । यस चित्रको पुछारमा "नेपाल सौभाग्य -सूर्य-श्री ३ महाराज युद्धका उदयमा उद्योग" भन्ने छ । यसरी यो आवरणले नेपालीलाई उद्यमी बन्नका लागि प्रेरित गर्न राणा प्रधानमन्त्रीले चाहेको देखाउन खोजेको छ ।

उद्योगले सुरक्षा अंकमा त्यति फोटोको प्रयोग गरेको देखिँदैन । फोटो छान्ने क्रम वि.सं. २००६ पछि मात्र बढेको हो । त्यस बेला छापिएका फोटोहरू संयुक्त

राज्य अमेरिकासँग सम्बन्धित थिए । ती फोटो त्यहाँ भएको उद्योगसम्बन्धी मात्र थिएनन्, ती अमेरिकाको राजनीति, विभिन्न ठाउँ र त्यस देशले गरेको विकासका बारेमा थिए । ती सबैजसो अमेरिकी सूचना केन्द्र^९ बाट उपलब्ध गराइएको हुनु पर्दछ । यद्यपि केही फोटोमा मात्रै उक्त स्रोत उल्लेख गरिएको छ । यी फोटोहरूले अमेरिकाको आधुनिकताको प्रचार गरेका थिए ।

लेख

उद्योगमा छापिएका उद्योगधन्दा वा उद्यमसम्बन्धी लेख मुख्य गरी दुई थरीका छन् : व्यापारको महत्त्व दर्शाउने, र विभिन्न सीपको जानकारी दिने । उदाहरणका लागि, पहिलो अंकमै ले. सूर्यबहादुर बर्नेत क्षत्रको 'व्यापार' शीर्षकको लेख छापिएको छ । त्यस लेखको अंशमा यसरी व्यापारको महिमा गान गरिएको छ :

वास्तवमा व्यापार नै सुख र ऐश्वर्य वृद्धिको मूल कारणै छ. व्यापारकै जोडले निमनतर श्रेणीका मानिसहरू लेखपति करेडपति बनेका र साना साना राष्ट्रहरू पनि संसारका दुला-दुला राष्ट्रमा परिणत भैरहेछन् इतिहासका र समाचारपत्रका पाना पल्टाए यस कुरामा हजारौं प्रमाणहरू पाइन्छन्. व्यापारकै जोडले जापानले ऐलेका दुला-दुला राष्ट्रहरूको बराबरीमा खडा भएर संसारलाई थर्काई रहेछ. व्यापारकै जोडले अमेरिका एक संसारको धनकुवेर वनि रहेछ (बस्नेत क्षत्रू १९९२ : ५)

यस लेखले व्यापार सफल हुन समाचारपत्र अनि सञ्चारबाहेक कारखाना चलाउने सुविस्ता, रैम्याँ पैसाको चल्ती र वाणिज्य मार्ग आवश्यकता रहेको जानकारी दिएको छ । यसमा नेपालमा राणाकालमा गरिएको बिजुली उत्पादन, बाटो निर्माण आदिलाई व्यापार सजिलो बनाउन गरिएका प्रयासका रूपमा देखाइएको छ । पहिलो वर्षको चौथो अंकमा पनि शंकरदेव पन्तको लेखमा व्यापारमा सफलता पाउने मुख्य कुरा योग्यता हो भनिएको छ (पन्त १९९२) । योग्यताका ६ विशेषताहरू : शिक्षा, परिश्रम, धैर्य र चारुर्य, व्यापारसम्बन्धी गुह्य कुराहरू, इमान्दारी र शिष्टता हुन् र यी तत्त्वहरूमा ध्यान दिए व्यापारमा सफलता प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने धारणा पन्तले व्यक्त गरेका छन् ।

दोस्रो थरी लेख भने विभिन्न सीप र कामको बारेमा छन् । पहिलो अंकमै 'थोरै पुँजीमा तुलो रोजगार' शीर्षकमा मसी बनाउने तरिका, बार्नेश बनाउने

^९ विसं. २००४ मा नेपाल र अमेरिकाको दौत्य सम्बन्ध कायम भएपछि यो केन्द्रको स्थापना गरिएको थियो ।

विधि, घरेलु औषधीका बारेमा जानकारी दिइएको छ (नाम नखुलेको १९९२ख) । घरेलु इलम वा घरेलु उद्योगको सम्बन्धमा लेखिएका लेख उद्योगमा बढी मात्रामा पाइन्छन् । 'फ्रेमको मोहडा बनाउने कायदा' (अंक २, पृ. २), 'ऐनामा पारो लगाउने कायदा' (अंक २, पृ. २), केशमा लाउने तेल, रंग बनाउने तरिका (अंक ७, पृ. २) आदिका साथै 'रोजगारको पेटारी' तथा 'थोरै पुँजीमा ढुलो रोजगार' स्तम्भअन्तर्गत साबुन, बार्नेश, खाक्सी, माँड, गूँद, मसी, काठमा लगाउने पालिस, रड आदि बनाउने तरिका जस्ता व्यावहारिक ज्ञान दिने लेखहरू यस पत्रिकामा पढ्न पाइन्छन् । कृषिमा आधुनिक प्रविधिको सुरुआत यही बेला भएकाले बनबारीलाल चौधरीको टचाक्टरद्वारा खेती (अंक १४, पृ. ४-५) लेख उपयोगी देखिन्छ । विभिन्न पाक शिक्षाको कुरा पनि यो पत्रिकाका अंकमा नियमित रूपमा पाइन्छ । यसलाई पनि सीपसँग जोड्न सकिन्छ ।

विदेशी पत्रिकामा प्रकाशित उद्योगसम्बन्धी लेख पनि अनुवाद गरेर उद्योगमा छापिएको छ । यसको एक उदाहरण 'माहुरी खेतीको अत्युत्तम साथीं शीर्षकको लेख हो (अंक १४, पृ. ४-५) । अमेरिकामा गरिएको माहुरी पालनको जानकारी यस लेखमा दिइएको छ । यसका लेखक फ्रेड वीस र अनुवादक माधवलाल कर्मचार्य थिए । तर यो कहाँबाट साभार गरियो त्यो उल्लेख गरिएको छैन । हुनत यसमा अनुवादकको नाम 'श्री' भनिएको थियो जुन कर्मचार्यको छद्म नाम हो ^{१०} प्रायः विदेशी लेख प्रकाशित गर्दा तत्सम्बन्धी तस्विरहरू पनि प्रकाशित गर्ने गरेको देखिन्छ ।

सम्पादकीय

यस पत्रिकामा विभिन्न विषयमा सम्पादकीय प्रकाशित छन् । सम्पादकीयकै बारेमा सम्पादकले यसो भनेका छन् :

म एक तुच्छ उसमाथि पनि साधारण उद्योगपत्रको सम्पादक हुँ मेरो जे जति लेख्नु छ केवल उद्योगकै विषयमा छ उद्योग दुनियाँमा हजारौँ छन्, आज म कुन उद्योगको विषयमा कलम उठाऊँ, धेरै बेर विचार गर्यै, आफ्ना पत्रको जनतामा के कस्तो भाउ, ग्राहक वा पाठकवर्गको अभि स्विधि कता छ (उद्योग १९९३)

त्यसपछि यो सम्पादकीयले उद्योगको ग्राहकको चर्चा गर्न थाल्छ । उद्योगका केही सम्पादकीय उद्योगकै बारेमा छन् भने केहीमा राणा शासकको जयगान पनि गाइएको छ ।

^{१०} कर्मचार्यसँग गरिएको कुराकानी ।

उद्योग/व्यापारको बारेमा लेखिएको सम्पादकीयको एउटा उदाहरण वर्ष १ अंक ३ को सम्पादकीय हो । यसमा हिउँद महिनामा वागमती, विष्णुमती, रुद्रमती जस्ता नदी किनारमा आलु र तरकारी खेती गर्न सकिने सुभाव दिइएको छ । यस सम्पादकीयले रोजगारी बढाउने र आलु विदेशमा निकास गर्न सकिने सम्भावना अँल्याएको थियो (उद्योग १९९२क) । यसरी उद्योगको विचार एकातिर रोजगारी बढाउने थियो भने अर्कातिर देशको आमदानी पनि बढाउने थियो ।

वर्ष २ अंक १४ को सम्पादकीयले भने समाजमा रहेका पुराना रीतिरिवाजमा सुधार गर्न आवश्यक ठानेको छ । यस सम्पादकीयले इन्द्र जात्रा, त्रिशुल जात्रा, मच्छिन्द्रनाथको जात्रा, विस्केट जात्रा, नवदुर्गा जात्रा, घोडे जात्रा, बाँडे जात्रा, फर्पिङ जात्रा, हरिसिद्धि जात्रा आदिले समाजलाई धार्मिक बनाएको तर्क गरेको छ । यसको सुधारको आवश्यकताबारे सम्पादकीयमा यस्तो उल्लेख छ :

...यी जात्राहरूमा कालक्रमले बढ्दै आएका जो अनर्थकारी प्रथा अथवा रीतिरिवाजहरू छन् तिनको सुधार तथा संशोधन गर्नार्थक पनि हामीले ध्यान नराखी हुँदैन जसबाट नेपाली जनताको अभिरुचि र सात्त्विक वृत्ति सार्वजनिक उन्नतिका तर्फ आकृष्ट होओस्, यी जात्राहरूको बहानाबाट हुने मद्य मादक सामग्रीहरूमा हुने फजूल खर्चलाई उनीहरूले देश दुनियाँको उन्नति बढ्ने कार्यहरूमा लगाउँदै आफ्नो भविष्यलाई उज्ज्वल गराउन पाउन् (उद्योग १९९३क)

यस सम्पादकीयको मुख्य आशय परम्पराको नाममा हुने पैसाको 'अनावश्यक' खर्चलाई बरु देश विकासमा लगाउनु उत्तम भन्ने थियो ।

वर्ष १४ अंक ४-५ को सम्पादकीय भने चुरोटको बारेमा छ (उद्योग २००६) । यसमा नेपालमा चुरोटको अम्मली बढेपछि ३-४ ओटा कारखाना खोलिएको चर्चा गरिएको छ । साथै ती कारखानाले रोजगारीको अवसर बढाएकोले नेपालमै सूर्तीको खेती पनि हुनुपर्ने जिकीर गरिएको छ । यस सम्पादकीयले चुरोटका कारण नेपालमा अरूले रोजगार पाइरहेको कुरामा जोड दिएको थियो ।

यसरी हेदा उद्योगको मुख्य ध्यान मानिस उद्यमी बनून् भन्ने थियो र उद्योग व्यापारमा पुँजीको प्रयोग गर्नुपर्ने तर्क सम्पादकीयमा गरिएको थियो ।

समाचार

पहिलो अंकमै उद्योगको नियममा समाचार पठाउनेलाई उपयुक्त पुरस्कार दिइने जानकारी दिइएको थियो । यसको पहिलो अंकमा छापिएका समाचार भने

गोरखापत्रबाट साभार गरिएका थिए (नाम नखुलेको १९९२ग) । ती समाचारहरू वर्षा र बालीनालीका बारेमा थिए । वर्ष १ अंक ४ मा पनि गोरखापत्रबाटै समाचार साभार गरिएको छ । ती समाचारका विषय पनि अधिल्लोका जस्तै छन् ।

यसबाहेक उद्योगका केही अंकमा व्यापार र औद्योगिक समाचारका नाममा पनि समाचार प्रकाशित गरिएको छ । यस्ता केही उदाहरण वर्ष १२ अंक ३-४ र वर्ष १३ अंक ३ मा पाइन्छन् । वर्ष १२ अंक ३-४ मा यसकै संवाददाताले पठाएका उद्योगसम्बन्धी समाचार छापिएका छन् । ती समाचार पश्चिम नेपाल सलाई कम्पनी, नेपाल उडवर्स लिमिटेड, नेपाल कागत कार्यालय लिमिटेड, गुर्वेश्वरी राइस मिल्स लिमिटेड, फ्रेम फर्निचर फैक्टरी लिमिटेड र मोरड कटन मिल्स लिमिटेडको कामकाराहाहीका बारेमा छन् (उद्योग २००४) । तर वर्ष १३ अंक ३ मा भने व्यापारबारे समाचार मात्र छन् र यी समाचारको प्रसंग भने भारतीय छ, जुन भारतीय पत्रिका स्टेटमैन्बाट लिइएको देखिन्छ ।

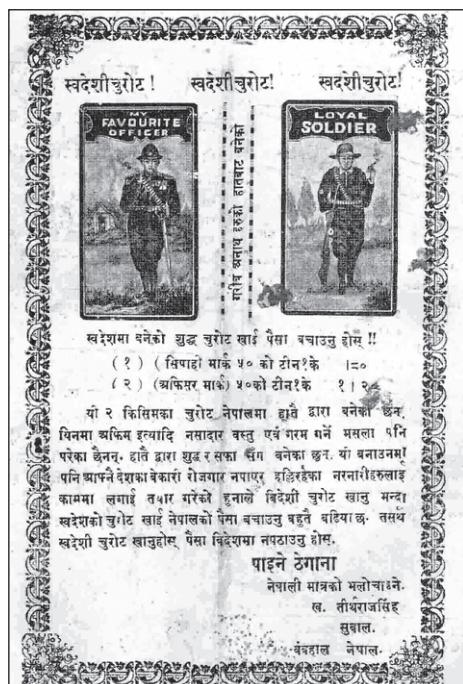
विज्ञापन

व्यापार-व्यवसायको अभिन्न अंगको रूपमा रहिआएको विज्ञापनका सम्बन्धमा उद्योग पत्रिकाले माणिकलाल श्रेष्ठको 'विज्ञापन दिने कायदा' लेख प्रकाशित गरेको छ । त्यस लेखमा श्रेष्ठले विज्ञापनको भाषा थोरै तर मन छुने खालको हुनुपर्ने, विज्ञापन एकचोटि होइन लगातार दिइराख्नुपर्छ भनेका छन् (श्रेष्ठ १९९३) ।

उद्योग स्वयंले के कस्ता विज्ञापनहरू प्रकाशित गरेको छ त भन्ने सम्बन्धमा नियाल्नु पनि सान्दर्भिक ठहर्ला । त्यतिखेर चलेका विज्ञापनले के कस्ता चीज-वस्तु उत्पादन गर्थ भन्ने र विज्ञापनका तरिका पनि अध्ययन गर्न पाइने छ । यस्ता केही विज्ञापन ऐतिहासिक रूपका समेत पाइन्छन् । उद्योगमा छापिएका विज्ञापनहरू खास गरी स्वदेशी तथा विदेशी फ्रायाकट्रीबाट उत्पादित चीजवस्तु तथा घरेलु उत्पादन, आयातित सामान अनि घर बिक्री, शेयर बिक्री कम्पनीका विज्ञापन देखिन्छन् । उद्योगका केही अंकमा नेपाल ट्रंक^{११} फ्रायाकट्रीको विज्ञापन प्रकाशित छ । ठमेलमा रहेको यो ट्रंक फ्रायाकट्री सायद स्व. अमृतप्रसाद प्रधान (संस्थापक प्रिन्सिपल अमृत साइन्स क्याम्पस) का पिताजी अजरप्रसाद प्रधानद्वारा खोलिएको थियो । सम्भवतः यो फ्रायाकट्री नेपालकै पहिलो ट्रंक फ्रायाकट्री थियो । यस्तै रक्तकाली टैगालमा रक्तकाली सुगन्ध भण्डारको 'स्त्री प्रिय स्नौ' को विज्ञापन छापिएको पाइन्छ । विज्ञापन के.पी. एण्ड प. इन्द्रनाथको नाममा प्रकाशित छ ।

^{११} एक किसिमको फलामे सन्दुक ।

उद्योगको पहिलो अंकमै नेपालको पहिलो डिपार्टमेन्टल स्टोरको रूपमा रहेको प्रख्यात भद्रकाली हाउसबाट उत्पादित रेकर्ड्सको विज्ञापन प्रकाशित छ । 'श्री भद्रकाली नयाँ नेपाली रेकर्ड' मा मिस पंचवाला दासी, मास्टर पूर्णमान, उस्ताद साहिला र उस्ताद बद्रीका रेकर्डहरू विज्ञापित छन् । त्यस्तै, वर्ष २ अंक २ को अन्तिम पेजमा 'सिपाही मार्क' र 'अफिसर मार्क' को चुरोटको विज्ञापन दिइएको छ (हेर्नुहोस् तस्विर ४) । उद्योगमा केही हिन्दूस्तानी कम्पनीका विज्ञापन पनि प्रकाशित छन् । स्वदेशी विज्ञापनअन्तर्गत 'दी नेपाल सोप फ्याक्टरी' तथा 'दी पाटन परफ्युमरी वर्क्स' मा तयार गरिएका अनेक प्रकारका साबुन, तेल, पोमेड, क्रिम, स्नो पाउडर, सेन्ट, लोशन, दुथ पाउडर, फिनाइल, फाउन्टेनपेन इन्क आदि सामान पाइने ठाउँका साथै त्यतिखेरका साहुहरूको नामसमेत उल्लेख गरिएका छन् । साहु शंकरदास, जगतलाल- भोटाहटी, साहु सत्यदास-असन, साहु ज्ञानप्रसाद, पूर्णप्रसाद- केल, साहु मोहनलाल- इन्द्रचोक आदि ।

तस्विर ४ : उद्योग वर्ष २, अंक २ मा छापिएको चुरोटको विज्ञापन

साहित्यिक विषयवस्तु

उद्योग पाक्षिकले सुरुमा आफूनो उद्देश्यमा यस पत्रिकालाई उद्योग व्यवसाय तथा बन्दव्यापारप्रधान पत्रिका बनाउने नीति लिएको थियो । तर यसले साहित्यिक सामग्री बिस्तारै बढाउँदै लग्यो । पाक्षिक छँदा जे जति साहित्यिक लेख रचनाहरू प्रकाशित भए, त्यसको अनुपातमा मासिक भएपछि साहित्यिक लेखरचना प्रकाशनको मात्रा बढेको छ ।

उद्योगमा 'हितैषी' उपनाममा समेत कविता लेख्ने चक्रपाणिको कविताका अतिरिक्त आध्यात्मिक लेख, निबन्धसमेत प्रकाशित छन् । यसै गरी उद्योगमा लक्ष्मीनन्दन शर्मा चालिसेको कथा, कविता अनि बड्डाली उपन्यासको नेपाली अनुवाद 'एकजोर औंठी' सुरुमा धारावाहिक र पछि पुस्तकका रूपमा प्रकाशित छ । यसक्रममा लक्ष्मीनन्दनको 'वीरधोज' कथा छापिएवापत तत्कालीन सरकारले उद्योगका सबै प्रति जफत गर्नुका साथै रु ५० दण्ड जरिवाना गरेको तथ्य सम्पादक सूर्यभक्त जोशीले 'उद्योग लेखक परिचयांक २००८' को सम्पादकीयमा उल्लेख गरेका छन् (उद्योग २००८) ।

यसरी नै नेपाली साहित्यका 'त्रिमूर्ति' लेखनाथ, बालकृष्ण अनि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका लेखरचनाहरू प्रकाशित छन् । कवि शिरोमणि लेखनाथ पौड्यालका निम्न आशीर वचनबाट उद्योग सुरु भएको थियो :

भवसिन्धुमा छ भारी बिचित्र उद्योग नामको कमल
चपलतामा कमलका चरण रहन्छन् जहाँ सदा अचल

पहिलो अंकमै चक्रपाणि चालिसेको उद्योग महिमा कविता छापिएको छ । शीर्षकले जनाएर्है यसले अल्ली भई नबस्न र उद्योगमा लाग्न आह्वान गरेको देखिन्छ । यसको एक श्लोक यस्तो छ :

कोदालि वा कलम वा कलकारखाना
व्यापार नोकरिकला व्यवसाय नाना
उद्योगकै सकल हुन् भरिला खजाना
उद्योगकै जगत गाउँच सौम्य गाना (शर्मा १९९२) ।

उद्योगका अरु अंकहरूमा त्यतिखेरका नामूद लेखक कविहरूमा राममणि आदी, तिलकमणि आदी, ठंकराज पन्त, बोधविक्रम अधिकारी, इतिहास शिरोमणि बाबुराम

आचार्य, शमशेर बहादुर, बैजनाथ सेढाइँ, अनडुमान सिंह, सूर्यबहादुर बस्नेत, तीर्थराज सिंह आदिका साहित्यिक वा अन्य विविध विषयका लेख, निबन्ध प्रकाशित छन्। आधुनिक कालका शंकरदेव पन्त, भीमनिधि तिवारी, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, रत्नध्वज जोशी, हृदयचन्द्रसिंह प्रधान, गोपालप्रसाद रिमाल, सुरेन्द्रबहादुर शाह, आदिका कविता, कथा, लेख, निबन्ध पनि उद्योगले समेटेको छ। यसै गरी त्यति बेलाका युवा समूहमा पर्ने रामकृष्ण शर्मा, गोविन्द गोठाले, केशवलाल कर्माचार्य, माधवलाल कर्माचार्य, ईश्वर बराल, कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, जगदीशशमशेर, जनार्दन सम, ईश्वरानन्द, लवबहादुर प्रधान आदिका विविध विषयका लेख, निबन्ध, कथा प्रकाशित छन्। साहित्यिक योगदानको दृष्टिले शारदा र उद्योगमा समान रूपकै साहित्य प्रकाशित छन्; धेरथोरको कुरा अलगगै हो।

अन्त्यमा,

नेपालमा १९९२ सालको थालनीबाट वैज्ञानिक एवम् उन्नतिशील कृषि व्यवसाय तथा उद्योग व्यवस्थासम्बन्धी चहल पहल सुरु भएको थियो। तत्सम्बन्धी ऐन कानुनको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा आएका प्रारम्भिक अवस्थामा उद्योग पत्रिकाले होस्टेमा हाँसे गरेको देखिन्छ। सूर्यभक्त जोशीको यो कार्य सराहनीय थियो। ज्योतिषको पेसामा संलग्न जोशीले उद्योग कार्यालयकै स्थापना गरी आफूले पनि सानातिना घरेलु उद्योग सुरु गरेर उद्योग व्यवसायसम्बन्धी पत्रिका निकालु सम्पादकको ठुलो आँट र जाँगरको नमूना मान्युपर्छ। उद्योगले समाचार, लेख, सम्पादकीय अनि विज्ञापनमार्फत उद्योगव्यापारको विकास गर्न खोजेको प्रस्तौ देखिन्छ।

उद्योग पत्रिका वास्तवमा सूर्यभक्त जोशीको लहडको रूपमा निकालिएको पत्रिका हो। किनभने पत्रिका निकाले कुनै पूर्व योजना र तयारी भएको देखिँदैन। सूर्यभक्त जोशीको उद्योगप्रति रुचि थियो होला। त्यतिखेरै सरकारले उद्योग परिषद्, कृषि परिषद् तथा कम्पनी कानुनहरूको तर्जुमा गरेको थियो जसले नेपालीहरूमा उद्योगप्रति उत्साह र उत्प्रेरणा जगाएको हुनुपर्छ। ले. सूर्यबहादुर बस्नेत र ख. तीर्थराजसिंह सुवाल सहितको सञ्चालनमा उद्योग पत्रिका निकालियो। तर यो मिलेमतो धेरै दिन टिक्न सकेन। अर्कोतिर त्यतिखेर नेपालमा उद्योगधन्दा व्यापार व्यवसाय थालनीको प्रारम्भिक अवस्थामा मात्र थिए। अतः यससम्बन्धी लेख लेखे व्यक्तिको पनि अभाव थियो। एकलौटी जहानियाँ शासन भएकाले सरकारले पनि सुख्मा खासै सहयोग गरेको देखिन्न। यिनै कारणले गर्दा र पत्रिकाप्रति ग्राहकहरूको खासै चासो पनि नदेखिएकोले उद्योग

व्यवसायी पत्रिकाभन्दा पनि साहित्यिक पत्रिका बन्न पुगेको देखिन्छ । तर यति हुँदाहुँदै पनि उद्योग धन्दा र व्यापार व्यवसायप्रति जेजिति लेख रचना उद्योगले प्रकाशित गन्यो, ती सराहनीय एवं प्रशंसनीय छन् । समय नै त्यस्तै थियो । परम्परागत घरेलु उद्योग व्यवसायबाट आधुनिकतातर्फ भर्खरभर्खर कोल्टे फेरेको अवस्था थियो । उद्योगको जोड यसैको प्रचारप्रसार र प्रवर्द्धनमा थियो ।

धन्यवाद

उद्योगका प्रतिहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने आदरणीय माधवलाल कर्माचार्यज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्छ । साथसाथै अन्य मित्रहरू अच्युतरमण अधिकारी, कमलराज उपाध्याय, रघु घिमिरे, रमा शर्मा अनि यस जर्नलका सम्पादकहरू प्रति आभारी छु ।

सन्दर्भ सामग्री

- उद्योग | १९९२ | सम्पादकीय | १(१) : १७ ।
- उद्योग | १९९२क | सम्पादकीय | १(३) : १७ ।
- उद्योग | १९९३ | सम्पादकीय | २(२) : १५-१६ ।
- उद्योग | १९९३क | नौलाजात्रा | २(१४) : १३-१६ ।
- उद्योग | २००६ | चुरोट | १४(४-५) : २९ ।
- उद्योग | २००८ | सम्पादकीय | लेखक परिचयांक : पृष्ठ नखुलेको ।
- जोशी, रत्नध्वज | २०२१ | आधुनिक नेपाली साहित्यको भलक | काठमाडौँ : रोयल नेपाल एकेडेमी ।
- देवकोटा, ग्रीष्मबहादुर | २०२४ | नेपालको छापाखाना र पत्रपत्रिकाको इतिहास ।
- काठमाडौँ : केशवप्रसाद लम्साल ।
- नाम नखुलेको | १९९२क | पाक्षिक पत्रिका "उद्योग" | शारदा १(८) : ३० ।
- नाम नखुलेको | १९९२ख | थोरै युँजीमा ढूलो रोजगार | उद्योग १(१) : ११-१३ ।
- नाम नखुलेको | १९९२ग | समालोचना | गोरखापत्र, २९ भद्रै, पृ. थाहा नभएको ।
- पन्त, भरतराज | २०४० | परिचयको परिप्रेक्ष्यमा पदमनाथ पन्त | पदमपत्र | पदमनाथ पन्त, पृ. ड-ज | काठमाडौँ : गव्यनाथ पन्त ।
- पन्त, शंकरदेव | १९९२ | व्यापारमा सफलता प्राप्त गर्ने साधन | उद्योग १(४) : १-३ ।
- पॅडे, भीमबहादुर | २०४४ | त्यस बखतको नेपाल (भाग २ र भाग ३) | काठमाडौँ : लेखक स्वयं ।
- बराल, ईश्वर | २००४ | हाम्रा सहयोगीहरू | उदय ११(१-२) : ३३-३४ ।
- बस्नेत क्षत्रृ, सूर्यबहादुर | १९९२ | व्यापार | उद्योग १(१) : ५-८ ।

रेग्मी, शिव । २०५८ । 'शारदा'का सम्पादकीय विचारहरू । काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

रेग्मी, शिव । २०६३ । उद्योग-व्यवसायसम्बन्धी पहिलो पत्रिका 'उद्योग' । अतीतका याना : केही नेपाली साहित्यिक पत्रपत्रिका, पृ. २५-२७ । काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार ।

श्रेष्ठ, कविताराम । २०५९ । राणाकालीन ओफेलका उद्योग मासिक र चोर लेखकहरू । समकालीन साहित्य १३(२) : १४३-१६० ।

श्रेष्ठ, माणिकलाल । १९९३ । विज्ञापन दिने कायदा । उद्योग २(२) : ५-७ ।

क्रमभङ्ग र सम्भार

नेपाली इतिहासलेखनमा हस्तक्षेपका नर्यां सन्दर्भ-विन्दु

योगेश राज

चौतारी पुस्तक शृंखला - ७१

आजको नेपालमा देखापरेका परिवर्तनका बुँदा र प्रवृत्तिको सन्दर्भसित वेमेल ज्ञान-उत्पादनमा नै नेपाली प्राचिक इतिहासलेखन रम्पिरहेको छ । यसले गर्दा नेपाली समाजमा इतिहासकारको स्थानमान खस्केको हो । गम्भीरतम अनुसन्धान विषयको रूपमा इतिहास असान्दर्भिक भएको हो । यो दयनीय स्थितिका लागि कल्पना-शून्य नेपाली इतिहासकारहरू जिम्मेवार छन् । लेखक योगेश राजको तर्क के रथ्यो भने इतिहासअध्ययनका प्रचलित अनुशासन-संरचना थोत्रा भएकाले वर्तमान नेपाली परिदृश्यमा इतिहास विधा नै धरापमा परेको हो । यस पुस्तकमा उनले उपलब्ध अनुशासनलाई थाती राखेर हामीले विषय-वस्तु, सन्दर्भ-विन्दु, विधि र तर्कप्रणाली गरी चार स्तरमा नेपालको इतिहासलेखनलाई बदल्नु छू भनेका छन् । आफ्नो जिरहलाई स्पष्ट गर्न यहाँ उनले दुई सन्दर्भ-विन्दु क्रमभङ्ग र सम्भारलाई अधि सारेका छन् । यी सन्दर्भ-विन्दुबाट नेपाली इतिहास केलाउँदा नेपाली समाजमा आएका परिवर्तन र नेपालीहरूले थेग्न परिरहेको उक्समुक्सबाट नौलो ढृष्टि फेला पार्न सकिन्द्य भन्ने उनको यहाँ तर्क रहेको छ ।